

Canvi de temps, canvi de festes

Honorio M. Velasco
UNED (Madrid)

En les darreres dècades, el sistema de festes de moltes poblacions rurals de l'Espanya interior ha patit importants modificacions. Algunes s'han perdut, d'altres han canviat de data, d'altres han nascut de nou, d'altres s'han recuperat, malgrat que s'havien perdut. Diversos canvis que responen a importants transformacions econòmiques i socials i que, a més a més, permeten contemplar el dinamisme que hi ha en la noció de «tradicició».

In recent decades, the festival system of many rural communities in the Spanish interior has undergone important modifications. Some festivals have been lost, others have changed date, others have been born anew, and still others revived after a period of interruption. This series of changes responds to important social and economic transformations and, furthermore, demonstrates the dynamism inherent in the notion of tradition.

L'ampliació o la reducció dels dies de festa en una població, el trasllat de dates, la substitució d'unes festes per unes altres, el naixement de noves festes... no són solament processos característics de societats contemporànies, sinó que també s'han produït en aquest passat que, de vegades, serveix com a lloc per situar la «tradicició». Però la qüestió no és tant què s'ha esdevingut abans d'aquest tipus de canvis, sinó la singularitat i l'especificitat dels canvis de festes en temps concrets i per a societats concretes. No és prudent abordar el tema d'una manera massa general. En realitat, aquest assaig tracta sobre algunes transformacions en les poblacions rurals de l'Espanya interior i, especialment, castellanès al llarg de les darreres dècades i, en bona mesura, és una il·lustració del dinamisme i, fins i tot, del conflicte que hi ha en una noció aparentment tan estàtica com la de «tradicició».

La reducció de festes vista des d'un context local

La reducció del nombre de festes en les poblacions rurals de la darrera meitat del segle xx ha estat contemplada com una mostra privilegiada dels canvis dels temps, és a dir, dels canvis econòmics, socials i polítics que s'han viscut. Encara que no sigui, necessàriament, el més descriptible d'aquest procés. El desplaçament de la població activa del sector primari a la indústria i als serveis i els corrents migratoris del camp a les ciutats i zones industrials són indubtablement els factors que més poden haver influït en la desaparició o quasi desaparició de pràctiques festives vistes com a «tradicionals» en moltes poblacions rurals, però no se n'han analitzat suficientment les conseqüències. Entre aquestes, hi ha el fet que no pocs dels estudis etnogràfics de festes hagin estat, en realitat, exercicis de memòria dels informants recordant temps de joventut. Per exemple, un estudi de festes a Navacedilla de Corneja, un dels pobles de la vall del Corneja a Àvila, podria ressenyar unes catorze festes que els informants destaquen com a vidents en els seus temps de joventut (pre i post-

En l'estudi de la festa, a més a més de fixar l'anàlisi en els canvis generals que la modernitat genera, cal analitzar també les alteracions que es produeixen en societats concretes: l'estudi macro s'ha de combinar amb el micro. Festa del Crist (Villanueva del Campillo, Astúries). Fotografia: J. L. García, H. M. Velasco [et al.] Rituales y proceso social. Madrid: Ministerio de Cultura, 1991, pàg. 157

guerra), de les quals a l'actualitat solament es mantenen tres. Van desaparèixer Sant Anton, la Candelària, Sant Blas, els Carnavals, Sant Josep, diverses de les pràctiques de la Setmana Santa, Sant Marc, Sant Antoni, Sant Joan, Sant Pere, els Sants, la Immaculada, els *Aguinaldos* i, a més a més, les festes de confraria i... altres esdeveniments festius com les matances. A més, són infreqüents els batejos, les primeres comunions i les bodes (se n'han fet dues en els darrers deu anys).¹

Els informants insisteixen en tres components de la desaparició de festes: 1, «no hi ha gent»; 2, «no hi ha joventut»; i 3, «avui la gent no sap divertir-se». Tres components que podrien semblar heterogenis, però que, en tot cas, solen enunciar-se lligats. Desaparició de festes significa que, en l'actualitat, aquests dies no són assenyalats, que no es deixen els treballs (si coincideixen en dies feiners), que no es preparen activitats especials o extraordinàries, en resum, que tot just es canvien els comportaments habituals de la quotidianitat.

Efectivament, el descens demogràfic ha estat, en alguns dels casos, dramàtic. Hi ha a la vall moltes poblacions que representen avui solament el 20 i el 30% del que eren demogràficament a començaments de segle o en la postguerra.² Però l'associació establerta entre presència de gent i festa és el primer que s'ha de ressaltar, ja que comporta la proposició òbvia que no hi ha festes sense gent. El nivell demogràfic superficialment esmentat sembla revelar un punt crític. Afectats per la reducció, la impressió que la gran emigració ha deixat en els residents és de manca (i d'absència). «Gent» sembla un concepte de dimensió quantitativa, però és a la vegada un concepte d'entitat activa. És a dir, des del sentit

col·lectiu que té per a ells la festa, aquesta és un complex d'activitats atribuït a una entitat social en ebullició. Una entitat que, si més no, encara que en l'actualitat sigui anomenada «poble», es percep mancada de gent.

Però no és exacte que «no hi hagi gent». Entre els esdeveniments actuals n'hi ha alguns com els enterraments, que continuen convocant avui tanta o més gent que abans. Vénen de les poblacions veïnes o de llocs allunyats per fer companyia als vius i enterrar el difunt i després desapareixen. En alguna mesura, les antigues normes de «compliment» que es refereixen a l'assistència i «l'acompanyament» a la família del difunt no solament són vigents segons la regla de «reciprocitat», sinó que contribueixen a reunir la gent i a superar així la impressió de buit i carència que ha provocat el despoblament per emigració. A més a més, molts dies de mercat, a la ciutat que és centre de la vall, Piedrahita, es reuneixen, de manera freqüent, en les rodalies de la plaça, persones que vénen de les diferents poblacions de la vall fins a ocupar, efímerament i momentàniament, tot l'espai. Llavors, la imatge de «gent» pren cos i molts la comenten i celebren. (Encara que no s'aconsegueixi una ocupació total com en els vells temps).

En aquests dos casos, si més no, la gent congregada conforma un altre tipus de subjecte so-

1. Aquesta enumeració fa referència clarament al calendari viscut. I es mostra com a il·lustració, ja que possiblement és comuna a moltes altres poblacions rurals castellanes.

2. Per a una anàlisi detallada, vegeu: J. L. García, H. M. Velasco [et. al.]. *Rituales y proceso social*, pàg. 121 i següents.

*Al llarg de molt de temps, s'ha considerat que la reducció del nombre de festes en les poblacions rurals durant el segle xx era una viva mostra dels canvis dels temps, idea que no tenia present les dinàmiques de les mateixes poblacions. Festa de la Verge del Carme a Taladrid (Ibias, Astúries).
Fotografia: J. L. García, H. M. Velasco [et al.] *Rituales y proceso social. Madrid: Ministerio de Cultura, 1991, pàg. 91**

cial que aquell que abans es considerava agent de referència de les festes, el «poble». Es tracta més bé d'afegits o, com a molt, d'agrupacions, encara que estiguin conformades per xarxes de parentiu, amistat o veïnatge, entès aquest darrer concepte en referència a un territori més o menys delimitat que inclou els residents en poblacions properes. Aquestes xarxes de veïnatge poden fer-se més visibles que les de parentiu, ja que l'emigració ha situat, precisament, en llocs allunyats els parents. Aquestes agrupacions tramades per xarxes semblen restar com a formacions ocasionals sense adquirir del tot aquest sentit d'unitat que tenia el «poble». Avui, la gent així congregada no forma, com abans, «poble» i el poble no es reconeix com a subjecte en la gent.

Però, a més a més, hi ha gent, igual o més que abans, al llarg del mes d'agost, quan retorna una gran part dels emigrats, inclosos els cònjuges (de procedència externa) i fills per «passar en el poble» les vacances i especialment per passar-hi les festes. Si més no, aquesta nova i temporal composició amb variacions demogràfiques tan notables introdueix una diferenciació en sectors, percebuda de forma tan profunda que, encara que el concepte sigui utilitzat per uns i per altres, no es reconeix ja el «poble» com a entitat unitària.

En segon terme, «no hi ha joventut». Efectivament, la distribució per edats de la població està profundament alterada pel que fa als temps anteriors a l'emigració. Les cohorts de fins als 50 anys d'edat representen menys del 40% de la població total.³ Però és més important ressaltar l'associació entre joventut i festa. Comporta l'atribució de protagonisme a la joventut en les pràctiques festives i la iniciativa en l'organització de bona part d'aquestes festes o en tot cas l'actitud d'un major gaudi de la festa. Projectat cap al passat aquest argument en realitat és subjectiu. Els més grans l'enuncien amb nostàlgia dels temps passats, quan ells mateixos eren joves amants de les festes. El que significa que «no hi ha joves», perquè els joves de llavors s'han fet vells. Els joves d'avui, si més no, ho expressen com una corroboració més que no hi ha gent, que són pocs els que resten en els pobles.

Però tampoc és exacte que «no hi hagi joventut». Han restat en molts pobles, i es pot veure millor en els dedicats a la ramaderia, un cert nombre de joves barons. En part per les dificultats de trobar treball en les ciutats després de la crisi econòmica de mitjan els anys setanta, i en part també pels bons rendiments conjunturals del ramat i les expectatives d'herència. No hi ha gairebé, amb tot, dones joves –en contra del que

encara diuen les dades del cens–, la qual cosa sembla tenir com a conseqüència un profund canvi en els hàbits de lleure i diversió dels joves, que havent-se motoritzat, han desposseït el poble de la condició de lloc festiu, i les festes, del seu caràcter de temps específic de diversió. Els seus llocs festius s’han desplaçat a centres com discoteques i bars de ciutats o pobles més grans i propers i els seus temps festius s’han regularitzat fins apropar-se als temps de lleure que s’ordenen respecte als ritmes de producció industrial.

La tercera raó adduïda, «avui la gent no sap divertir-se», evidentment fa referència sobretot als nous estils de diversió i lleure de la joventut (encara que no solament d’aquesta). És així com la reducció de les festes es descriu en termes de la desaparició d’antigues i tradicionals pràctiques festives. La impressió general pel que fa a èpoques passades adverteix que el nombre de dies de treball s’ha reduït i el de dies festius s’ha ampliat. Es tracta, llavors, d’un canvi que afecta més a la concepció de la festa. Que la gent no sàpiga divertir-se avui arriba a implicar, fins i tot, que hi ha «massa festes» i que no s’arriba a valorar en la seva justa mesura –com abans es feia– l’adveniment del canvi del temps de treball al temps festiu i es pensa que abans estava més marcat o bé que la duresa o monotonia dels dies de treball feien més desitjables les festes. Molts pensen que avui la facilitat per trobar diversió ha privat al temps de festa del caràcter de temps esperat. El discurs de les persones grans que recorden els seus anys de joventut, a més a més, sembla estar ple de comentaris moralitzants que associen la desaparició de les festes, de les festes com imaginem que eren abans, a les «qualitats» que adornen la joventut i per extensió les gents d’avui.

S’hauria de destacar que abans hi havia festes que, o no se celebraven, o no es feien amb la mateixa intensitat tots els anys. Molts factors hi influïen: les vicissituds econòmiques, els desastres i les calamitats públiques, les malalties o accidents personals, els conflictes entre grups i famílies, etc. Aquesta reducció o afebliment en la celebració de dies de festa era més freqüent del que se suposa. Les vicissituds econòmiques es presu-

meixen determinants, però en ocasions, solament afectaven la lluentor de la festa no tant l’esperit festiu. Avui no es fa referència al fet que pugui ser la manca de diners el que expliqui la desaparició de festes, sinó al contrari, al fet que la disponibilitat de diners i la incontinença a gastar-los és el que ha desvirtuat la festa.

Festes imposades i festes pròpies

Amb la reducció, objecte constant en els temps moderns de regulació governamental, els calendaris de festes s’han homogeneïtzat. El contrast entre calendari oficial i calendari viscut s’ha diluït una mica. Però resten algunes variacions locals i regionals que poden convertir-se en significatives. El règim de Franco apareix després de la transició democràtica com exageradament i fictíciament festiu. En moltes poblacions castellanes es vivien els calendaris plens de festivitats, no solament amb l’empara de la confessionalitat de l’Estat que respectava les festes així declarades per l’Església i que se significava en la celebració de moltes d’aquestes festes, sinó també en una certa concepció autàrquica de regulació del temps en el marc rural local. Amb la Constitució democràtica han variat algunes festes civils, però, a més a més, els governs centrals i autonòmics s’han mostrat interessadament reglamentistes en les qüestions festives. De vegades, s’han trobat en situacions aparentment contradictòries generades pel doble seguiment de principis racionalitzadors de la vida social i per l’assumpció del principi de respecte a les tradicions culturals diferenciades. S’ha proposat, de fet, la supressió de festes com Sant Josep, Dijous Sant, Divendres Sant, l’Ascensió, el Corpus, Santiago i la Immaculada, la qual cosa ha provocat tant la resistència d’aquells pobles o regions que les tenien com a festes majors com la resistència de l’Església que finalment veu reduït a esquema el calendari de festes religioses. Un esquema en què la metàfora del cicle de vida que era el seu principi

organitzador del calendari està ja quasi desfilada. L'Església ha estat pràcticament desposseïda del poder de control del temps o, en tot cas, s'ha restringit i privatitzat l'àmbit del seu poder. El model de calendari que es va consolidant distingeix àmbits territorials i pretén així llimar la rigidesa de l'homogeneïtzació amb el reconeixement de les particularitats autonòmiques i locals. Darrere els dubtes, finalment s'han declarat festes estatals un conjunt heterogeni de nou dates la titularitat de les quals és, en part, religiosa (Any Nou, Divendres Sant, Assumpció, els Sants en realitat, el Dia de Difunts, Immaculada i Nadal) i en part civil (Trellall, Dotze d'Octubre, Constitució). Hi ha unes altres quatre festes autonòmiques (algunes de titularitat religiosa però variables en la seva celebració segons els anys, com Reis, Sant Josep, Dijous Sant, Dilluns de Pasqua, Sant Joan, Sant Jaume, Sant Esteve, i altres civils però invariables, com Villalar, la Diada, el Dia de les Lletres Galegues, etc.). I uns altres dos dies de festa local (aquestes quasi definitivament de titularitat religiosa que corresponen als patrons locals).⁴

El calendari viscut en les poblacions rurals castellanes se segueix distingint avui tant per la no-celebració d'alguns dies festius generals com per la celebració d'altres que no ho són. De vegades, el desajust té tints de resistència. Per exemple, hi ha molt pocs pobles castellans que tenen sant Jaume com a sant patró i, amb tot, la seva festa s'ha anat celebrant al llarg de segles. Al llarg del règim de Franco va tenir relativa rellevància oficial a causa de l'exaltació que de sant Jaume es feia com a patró d'Espanya. En molts pobles, es feia festa malgrat que podia interrompre tasques de la collita de cereals o de la sega del fenàs. La festa fou posteriorment suprimida i, malgrat tot, la supressió no s'ha portat necessàriament a la pràctica. Alguns mossens, encoratjats de vegades per suggeriments episcopals, convoquen els seus fidels a missa major i a processó aquest dia mentre criden, al llarg del sermó, a la desobediència civil. Aquests foren els arguments d'un d'ells. La Comunitat Autònoma de Castella i Lleó, va dir, primer havia preferit celebrar la festa de Villalar abans que la de Jaume. Aquesta festa havia per-

dut enfront de la de Villalar; és a dir, Jaume, una festa celebrada des de sempre, havia estat suprimida i, en canvi, s'havia de celebrar Villalar, una festa nova, llunyana a la gent dels pobles que mai abans havien sentit a parlar d'aquesta batalla, ni creien que pel fet de pertànyer a la Comunitat de Castella - Lleó fos necessària una festa.

En segon terme, va enfrontar clarament el poder civil i el poder eclesiàstic i, recordant que Jaume era una festa reconeguda per l'Església, animà els seus fidels a la desobediència civil, justificant-se amb el principi evangèlic d'«obeir Déu abans que els homes».

En tercer lloc, que si s'havia de celebrar la festa de sant Jaume era per deute de gratitud, pel fet de ser cristians, perquè fou l'apòstol que va portar la fe a Espanya i perquè era un absurd suprimir precisament la festa del patró d'Espanya. Aquest darrer argument apel·lava al sentiment de pertinença a la Comunitat Autònoma castellana.

Altres mossens, certament, no solament ofereixen resistència a la supressió de festes sinó que han contribuït des de fa alguns anys a la desaparició de formes festives tradicionals. La decadència de les festes de [Sant Anton], Sant Blas, Sant Isidre i altres és clarament atribuïble d'una banda a l'escassa importància actual en molts pobles dels animals de transport i treball, substituïts per la mecanització, també al deteriorament de les confraries que fa temps operaven com a organitzacions d'ajut mutu, però sobretot a l'evitació directa que molts sacerdots han fet d'intervenir en el plantejament i la realització d'una festa en què abans ocupaven un paper essencial. Encara que és coneguda la influència del clergat postconciliar en la desaparició de moltes celebracions festives tradicionals, no es pot dir que l'Església Catòlica hagi suprimit recentment gaires dies festius. La qüestió es planteja d'una altra manera quan es tracta de pràctiques que defineixen les festes.

La reducció del nombre de dies festius sembla un efecte provocat per molt diferents motius. El deteriorament demogràfic i l'envelliment de moltes poblacions rurals semblen haver operat en una direcció coincident, però qualitativament

distinta de la regulació del temps de treball per part de l'Estat.

Festes desplaçades. Ritmes moderns per a festes tradicionals

Una altra tendència de canvi de festes relacionada amb la reducció és el desplaçament de dates de celebració a temps més adients. Naturalment que aquests canvis ja s'havien donat amb anterioritat. A més a més, s'han fet desplaçaments de determinats rituals i activitats festives vinculats primer a una festa i després a una altra. Però centrant-se en temps actuals caldria destacar dues normes: la primera, els desplaçaments a caps de setmana de festes associades abans a dates fixes quan s'escauen entre setmana, i la segona, els desplaçaments a la temporada d'estiu de festes patronals abans celebrades en algun dels mesos de la tardor o de l'hivern. Ambdues intervenen com una estratègia de reducció de dies festius ja que tracten d'impedir la interrupció de l'activitat laboral superposant la categoria de temps de festa a la ja regulada de temps de lleure dins del cicle setmanal o del cicle anual. No obstant això, els aspectes més substantius del

Les regulacions, especialment governamentals, que han afectat els calendaris tradicionals han generat una tendència cap a l'homogeneïtzació dels calendaris de festes. Processó en una festa local a la comarca d'Oscos (Astúries). Fotografia: J. L. García, H. M. Velasco [et al.] Rituales y proceso social. Madrid: Ministerio de Cultura, 1991, pàg. 63

canvi no són pròpiament en l'efecte aconseguit de reducció del nombre de festes sinó en la diferent concepció del temps - calendari i, sobretot, en la diferent rellevància dels cicles.

El desplaçament de festes implica, en principi, una pertorbació d'un sistema que tot i que construït sobre la idea de la commemoració, implica sobretot una regularitat en la successió dels dies. L'associació a data fixa s'entén com a forma de perpetuació, exercici d'una cultura en tant que memòria,⁵ però estableix un principi de distinció d'uns dies respecte d'altres, per reproduir una imatge de "naturalesa" com a regularitat cíclica. Els sants del calendari i altres festes religioses poden haver estat proposats institucionalment com a commemoracions, però pel fet que s'han convertit en dates fixes operen més bé com a sistema de referència, una reixeta inalterable de localització temporal i de normalització d'activitats i d'esdeveniments de present, com tradicionalment s'adverteix a través dels proverbis («Per Sant Martí...», «Per Sant Lluc...» «Per Sant Joan...», «Per Sant Antoni...»). El sistema entén l'ordre com a seqüència de dates, per bé que en realitat els desplaçaments no han deixat de produir-se, entre altres raons perquè dins del mateix sistema hi havia recursos per al trasllat de celebracions, sense modificar substancialment el calendari, de manera que la modificació dels cicles solament implica l'abandó d'una festa en data determinada i la celebració d'una altra en data més adient incloent en alguns casos el canvi de titularitat.⁶

4. En el BOE i en els butlletins oficials autonòmics resten fixades cada any les festes de l'any següent. En les variacions es poden veure designacions festives estratègiques, per exemple: el 1996 fou la festa a Andalusia, Aragó, Astúries i Múrcia el dilluns següent a la Immaculada, o el 1997, a les Balears ho fou l'endemà de Nadal, i a Andalusia, Aragó, Astúries, Ceuta i Melilla, el 13 d'octubre.

5. Vegeu H. M. Velasco. "Sugerencias para...", pàg. 123 i següents.

6. Els canvis de sants patrons o la seva duplicació, lligats en moltes ocasions a un esdeveniment dramàtic la resolució del qual fou atribuïda a un sant, es regeix per les normes del sistema. Canvia la focalització del culte, però es manté la localització temporal. Altres són els casos de canvi d'advocació, que de vegades es refereix a

Però l'emigració ha configurat un gran nombre de poblacions rurals de l'Espanya interior com a «societats partides».⁷ D'una banda, per als que hi viuen permanentment en bona mesura (per més que un important sector siguin jubilats) és el ritme agrícola-ramader suportat en un cicle estacional el que marca les oscil·lacions de la seva vida social. Però, d'altra banda, els retornats temporals, l'activitat i la residència principal dels quals es troba i passa a les ciutats, i que estan integrats al ritme industrial i de serveis que distingeix temps laboral i temps de lleure segons dos cicles bàsics, el setmanal i l'anyal (aquest amb un temps general de treball i un altre limitat de vacances), en recuperar, encara que transitòriament, la seva condició de «fills del poble», in-se-reixen en el context local aquest altre ritme dis-par pel que fa al dels residents permanents. A més a més, aquest grup de població se sent, en general, més secularitzat i més distant d'una simple submissió al calendari cristià i al poder de l'Església sobre el control del temps. Les pobla-cions rurals, en tant que societats partides es veuen abocades a plantejar la predominança de l'un o l'altre ritme, viscuda de vegades en con-flicte entre els dos sectors socials, d'altra banda estretament interconnectats, que les integren. Especialment, per mal que no solament, la cele-bració de les festes les condueix a decisions que es formulen en termes de fer la festa el dia en què «sempre» s'ha fet, o canviar-la al dia que «ve bé» als que «són fora» (els que viuen a les ciutats). Es planteja quasi amb tot tipus de festes, i sobretot amb algunes més rellevants, inclosa la festa patronal.

El trasllat al cap de setmana afecta tant les fes-tes importants com les menors. Les raons addui-des a favor del trasllat (i fonamentalment, enca-rra que no solament, pels que «estan fora») as-senyalen la impossibilitat o la inconveniència de faltar al col·legi o als llocs de treball, el temps re-duït de l'estada per a la festa, la precipitació del viatge, el precari gaudi que tot això comporta... Per tot això, segons diuen els que viuen a les ciu-tats, «no els compensa» venir entre setmana. A més a més, les festes situades en cap de setmana poden ser un atractiu per a forasters i turistes. És

obvi que les intencions de trasllat suposen una voluntat de participació i una vinculació al poble per part d'un sector de la població que el va abandonar. Però que encara hi manté un sentit de pertinença. Per aquest sector de població que viu en ciutats relativament allunyades dels seus pobles de procedència i que hi manté estrets lli-gams i interessos, la possibilitat d'exercir de «fill del poble», d'expressar la seva identitat social i l'ancoratge del seus afectes depèn, en bona me-sura, del fet de participar en la festa i, fins i tot, de destacar-se per la seva participació. General-ment, integrat en la ciutat en activitats econòmi-ques regulades per cicles setmanals, amb dispo-nibilitat d'un extens temps de lleure el cap de setmana, aquesta possibilitat de participació pas-sa, a la fi, per la coincidència entre temps de fes-ta i temps de lleure, més concretament entre el temps de festa del seu poble de procedència i el temps de lleure que en relació amb la seva acti-vitat econòmica en la ciutat és establert. Aquests desplaçaments posen de manifest, per tant, l'a-sincronia i la desigual rellevància dels cicles tem-porals en el camp i en la ciutat, en les activitats agrícoles i ramaderes i en les industrials i de ser-veis.

Per contra, les raons explícites per mantenir la data de sempre remetent, de manera invariable, a l'autoritat de l'Església, a la tradició i, fins i tot, a la incoherència que introdueix en el calendari, per exemple, «celebrar Sant Martí el dia de Sant Leandre, o celebrar la Puríssima el dia de Santa Llúcia». No solament perquè el concepte «cap de setmana» és estrany al cicle agrícola i ramader, sinó perquè les festes segueixen un ordre. El llenguatge religiós en què està formulat aquest ordre sembla insinuar que cada sant requereix el seu culte específic i diferent, però això precisa-ment mostra una concepció del calendari com a successió regular de celebracions a sants dife-rents, ordenadament disposats, successió que es trenca i que es tornaria absurda si se superposen unes celebracions a les altres.

De vegades, hi ha altres raons que no sempre sorgeixen explícitament de resistència al trasllat. D'una banda, la participació dels que «hi són fo-ra» es fa necessària per a la festa. El poble pren

La fiesta en paz

Tres pueblos salmantinos celebran el Corpus contra la voluntad de la Iglesia de trasladarlo al domingo

Les alteracions que pateixen els calendaris festius a causa de les imposicions provocades pels nous ritmes de la societat generen també resistències al trasllat de celebracions arrelades.

Fotografia: contraportada del diari El País (12 de juny de 1998, pàg. 80)

així, en bona mesura, dimensió demogràfica acceptable i recuperada amb això mateix «animació», «ambient» (a més a més, s'intensifica el consum en bars, etc.). Però d'altra banda, els que «hi són sempre» si mantenen la festa en la seva data de celebració no solament creuen estar acomplint amb la tradició, sinó que estan celebrant la festa a la seva manera, a la d'«abans», sense haver de suportar o transigir amb les formes modernes que els que «són fora» imposen. Sembla clar que mantenir-les en les seves dates no significa solament atènyer-se a la tradició, representa una certa resistència a integrar els que «són fora» si és a costa d'acabar perdent l'estil propi de vida.

Els desplaçaments a cap de setmana en tot cas s'han generalitzat. La celebració fins i tot pot haver estat «recuperada», amb el que això comporta de suposada fidelitat de les tradicions. Un objectiu que es justifica per si mateix, encara que hagi estat promogut fonamentalment per aquells que van abandonar el poble i els seus modes de vida i per mal que no s'hagi de respectar estrictament la data fixada. Perquè en la festa, diuen, importa més la pràctica (i la presència en el poble) que la data.

D'altra banda, tots els desplaçaments a la temporada estiuenca es refereixen a festes majors, generalment les dels sants patrons. Unes associades a dates designades per l'Església per al culte a aquest sant, generalment el dia de la seva mort (*dies natalis*) transformat en el dia de la seva glòria. D'altres associades a dates que commemoren l'atribuïda intervenció del sant, per això convertit en patró, en algun episodi d'alliberament o protecció en la història d'aquesta població. D'altres, tractant-se d'advocacions marianes o cristològiques, commemoren l'apropiació de la imatge com a símbol sagrat d'identificació local. Altres són festes marianes o cristològiques establertes de manera general, però assumides com a pròpies. No totes aquestes festes patronals es poden comprendre precisament com a indicadors dins de sistemes ecològics, però sí relatives *grosso modo* a un cicle anual d'activitats agrícoles i ra-

maderes i, sobretot, a la definició del conjunt de festes locals com a cicle anual, ja que la festa patronal representa el punt temporal clau que defineix el cicle mateix.⁸ Aquestes festes han estat celebrades al llarg de segles (?) els dies tradicionalment assenyalats, encara que, com consta en els documents, hagin resultat deslluïdes en un gran nombre d'ocasions pel temps meteorològic atesa l'època de l'any i que s'hagi pensat més d'una vegada en el seu trasllat.

El de la garantia del bon temps és un vell argument que avui també es fa servir per a situar la festa en la temporada estiuenca. Les festes patronals que s'esqueien a l'«hivern» es trobaven subjectes a la probabilitat d'un temps meteorològic advers que si no obligava a suspendre els actes a l'aire lliure, almenys els deslluïa. El més revelador aquí és una concepció que implica un trasllat de significats entre el temps social i el temps meteorològic, de manera que els temps «bons» (festius) es consideren associats al «bon temps» (dies de sol). Amb alguna probabilitat, les festes que se celebren a l'octubre i, fins i tot, a l'abril o setembre no pocs anys també corrien el risc de deslluïment per pluja o temps dolent. El concepte d'«hivern» és relativament flexible i pot estar més descrit per la climatologia que per

una mateixa data i a la Verge o a algun sant, de manera que en aquest canvis es recullen les diferents activitats rellevants que han anat canviant amb els temps o algun esdeveniment singular. A Navacedilla de Corneja, per exemple, la festa de la *Visitació* -2 de juliol- ha estat anomenada en diferents moments «*Virgen de la cordera*», «*Virgen de la oruga*», «*Virgen del estiercol*»... segons el predomini com a activitat subsistencial del pasturatge transhumant de l'ovella, dels fruiters o del bestiar boví semiestabulat. Vegeu: J. L. García, H. M. Velasco [et al.]. *Rituales y proceso social*, pàg. 151-153.

7. Vegeu H. M. Velasco. «De sociedades-parte a sociedades partidas...», pàg. 145-162.

8. Tot això ja fou desenvolupat a H. M. Velasco. «Tiempo de fiesta. Introducción». A: H. M. Velasco (ed.) *Tiempo de fiesta...*, pàg. 14 i següents.

l'astronomia. S'allarga així o s'escurça segons els anys.

La nova configuració de les poblacions rurals, així i tot, ha tornat a definir el cicle anual bàsicament en dues temporades: la d'«estiu», que coincideix genèricament amb la temporada de vacances i al llarg de la qual aquestes poblacions reben els que «són fora», i la d'«hivern», és a dir, la resta de l'any, temporada al llarg de la qual les poblacions resten integrades exclusivament pels residents permanents, si pot ser visitats alguns caps de setmana pels que van emigrar a les ciutats. El contrast demogràfic entre aquestes dues temporades és, a vegades, extrem. A l'«hivern» sembla caure sobre els pobles el fantasma de la desaparició; a l'«estiu» hi ha moments en què es diria que són superpoblats, amb problemes d'allotjament, d'abastament d'aigua i, fins i tot, de circulació en determinats carrers, etc. El contrast al llarg de l'«estiu» genera conflictes de tota mena derivats de la forma de vida i dels interessos dispersos dels dos sectors de població, la resident habitual i els retornats temporals. Per a cada sector, el ritme de successió entre temps d'activitat i temps de descans és ben diferent i poden interferir-se, de manera pertorbadora, en la temporada estiuenca.⁹

Al llarg d'algun temps, els que van emigrar dels pobles a les ciutats retornaren més o menys regularment per una breu estada coincidint amb la celebració de les festes patronals. De vegades, aquests breus moments de retorn es converteixen en ocasions per mostrar, si no exhibir, els guanys aconseguits en la seva nova vida. Després, una vegada instal·lats plenament en la ciutat, busquen retorns més durables aprofitant el període de vacances. És llavors quan van començar a formular la pretensió de trasllat de la festa a la temporada que per a ells era d'estiu. Els seus diferents interessos es van anar fent, poc a poc, més explícits i en gran nombre de poblacions es van acabar formant associacions a través de les quals canalitzaven iniciatives diverses però cercant, a la fi, incidir en la vida social del poble. La pretensió de trasllat de la festa a la temporada estiuenca fou, sense cap mena de dubte, un dels objectius d'aquestes associacions. Incloent-

hi el compromís d'organitzar-la i mantenir-la.¹⁰ La radicalitat d'aquests canvis, encara més que els trasllats als caps de setmana, es va posar en evidència en les discussions, moltes vegades apassionades, que van tenir lloc entre membres de l'un i l'altre sector de població a propòsit de la situació temporal de la festa.

Ambdues parts, de vegades, han trigat anys a posar-se d'acord i les tensions han arribat, en ocasions, al conflicte. No sempre és solució pactada el trasllat de la festa a l'agost, hi ha diverses fórmules: 1. Traslladar la festa, amb la mateixa advocació; 2. Duplicar la festa amb la mateixa advocació; 3. Duplicar la festa amb un motiu més o menys explícitament social: «festes d'estiu»; 4. Realçar i dinamitzar una festa que abans era menor (en aquest cas, va canviant la rellevància i aquesta arriba a ser major que la que era festa principal); 5. Crear una festa menor com a record de la major; 6. Crear una festa nova per al sector de «fora»: «festes de l'emigrant», «festes de l'absent», etc.

S'està produint, en conseqüència, una concentració del temps festiu en la temporada estival —és a dir, una major concentració que la que abans hi havia de festes patronals de diferents pobles al llarg de l'estiu— la qual cosa respon al predomini del cicle anual que divideix l'any en temps de treball i temps de vacances i revela aquest profund canvi patit en les societats rurals que les ha transformades en societats partides. L'estiu és, d'altra banda, el gran temps de lleure, però també el temps de la reagrupació i, per això, inevitablement el temps de les festes.

La tendència a la reducció del nombre de festes restaria millor descrita com a tendència a una nova configuració del temps festiu. A més a més, i de manera significativa, el nombre de dies festius en les celebracions de les festes majors s'ha ampliat. L'enunciat comú d'aquest temps festiu ja es feia en moltes poblacions en plural, «les festes». Des de la dècada dels setanta en alguns llocs i des dels anys vuitanta en la més gran part, l'extensió de les festes majors fins a abastar almenys tres dies i en molts casos una setmana ve a ser ja quasi una norma general. L'expansió del temps festiu està suportada per un ampli i diversificat

programa i clarament mantinguda pel sector dels que retornen temporalment al poble. La durada desmesurada, tot i això, comporta una més o menys expressa desvinculació per part de molts dels que hi viuen de manera permanent, que en tot cas seleccionen la seva participació en actes molt concrets. Per alguns del sector dels retornats, el temps festiu i el temps de vacances se superposen quasi completament. Per altres, l'expansió d'aquest temps festiu reforça i intensifica un tram del seu període de vacances, amb un to d'activitat que aconsegueix suficientment les seves expectatives d'estada. De fet, al llarg d'aquests dies, es consolida una imatge de contrast entre el dinamisme i, fins i tot, el bullici en què està instal·lat llavors el poble, i el silenci, la paralització i la sensació d'abandonament que es fan percepcions interminables al llarg de l'"hivern". L'expansió del temps festiu no és, necessàriament, una ficció de vitalitat. És, almenys, igualment efecte d'una temptativa de reactivació, d'un impuls de sustentació i manteniment de pobles en tendència de regressió demogràfica, al qual contribueixen, no sense transformar-los, els que van emigrar. El temps festiu i la realitat social que reconstrueix és, a més a més, un element de motivació al retorn regular.

Un aspecte final indicatiu. D'altra banda, curiosament, s'han invertit les tendències d'expansió de les fires i les festes en els pobles que celebren les dues coses. Les fires, sobretot les fires de ramats, abans programades almenys per a tres dies, han anat reduint el seu temps de celebració fins a limitar-se a un matí solament. Les festes, per contra, s'han anat estenent i, fins i tot, han absorbit, substituït o annexionat les fires, que d'altra banda han perdut o transformat en bona mesura l'aspecte comercial que les definia. Aquest curiós procés no significa una desagregació de l'activitat comercial sinó una focalització del consum del lleure cap al mateix marc festiu, i proporciona als participants variades i atractives ofertes, algunes de «tradicionals», d'altres «modernitzades» i d'altres més precisament «modernes» que han anat fent més difoses les categories natives de «funció» i d'«espectacle». Així, la «tradició», que d'una banda s'ha fet for-

ma festiva específica i s'ha inserit com a contingut del programa festiu, continua essent d'altra banda, el concepte nuclear d'un procés de canvis.

Bibliografia

BOISSEVAIN, J. *Revitalizing European Rituals*. London: Routledge, 1992.

GARCÍA, J.L.; VELASCO, H.M. [et al.]. *Rituales y proceso social. Estudio comparado en cinco zonas españolas*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1991.

GLASSIE, H. «Tradition». *Journal of American Folklore*, (1995), vol. 108, núm. 430, pàg. 395-412.

VELASCO, H. M. «Tiempo de fiesta. Introducción». A: H. M. Velasco (ed.). *Tiempo de fiesta. Ensayos antropológicos sobre fiestas en España*. Madrid: Ed. Tres, Catorce, Dieciseis, 1982.

VELASCO, H. M. «De sociedades-parte a sociedades partidas. Un estudio sobre nuevos conflictos en algunas poblaciones rurales castellanas sometidas a procesos de emigración». A: Xosé Antón Fidalgo Santamariña; Xesús Simal Gándara (ed.). *A cultura da violencia*. Orense: Cuadernos do Laboratorio ourensán de Antropoloxía Social, 1994, núm. 4, pàg. 145-162.

VELASCO, H. M. «Sugerencias para una comprensión de la cultura como memoria». *Antropología* (1994), núm. 8, pàg. 123-138.

VELASCO, H. M.; CRUCES, F.; DÍAZ DE RADA, A. «Fiestas de todos, fiestas para todos». *Antropología* (1996), núm. 11, pàg. 147-163.

9. No solament es dona aquest trasllat poblacional. També i de manera similar, encara que difús, es produeix un trasllat més o menys regular dels vells pares als llocs de residència dels fills en les ciutats durant algun o alguns dels mesos d'«hivern», trasllat que exigeix una certa readaptació de les normes de vida de les persones grans davant el contrast de l'ús de l'espai i del temps en les ciutats pel que fa al de les seves poblacions rurals. També en aquest context es produeixen interferències, de les quals els informants donen gran nombre de mostres. Aquest context, amb tot, encara no ha estat suficientment analitzat.

10. El nombre d'associacions ciutadanes i de socis que s'hi integren en les poblacions rurals castellanes s'ha incrementat notablement en els darrers vint anys. Algunes, les menys, s'han constituït com a associacions de veïns, moltes més com a associacions «culturals». Per a no poques d'aquestes, el context originari ha calgut que fos el de les agrupacions festives, o «penyes», la implantació de les quals és desigual, però que en nombrosos pobles tenen ja anys d'activitat.